

Con ira et studio

RENDAHAGYÓ GONDOLATOK – (S)ÍRÁS HELYETT

P. KECZELI KLÁRA

Hogyan írni, ha az alapkövetelmény teljesíthetetlen? Sine ira et studio? Harag és részrehajlás nélkül? Itt és most? Hogyan? Évtizedekre visszamenőleg aligha emlékezünk érzelmekkel jobban, ilyen csordultig átítatott korra. Hogy csak az alapérzelmet, a félelmet vegyük kiindulópontként. Itt már egy ideje mindenki fél. Félelem szorítja a rekeszizmot, hogy minden lélegzetvételnél sípoljon a tüdő, hogy hangos zihálásunk elől, önmagunk elől se rejtőzködhessünk. Félelem motoz éjszakánként agyunk legmélyebb, rejtett szögleteiben, erre a neszezésre riadunk fel, hogy tágra nyitott szemünkben az éjszaka sötétjével forogjunk egyazon rögeszmés gondolat körül. Félünk éhezéstől, betegségtől, haláltól. Rettegünk attól, hogy holnapra a foghíjas, egyre foghíjasabb vajdasági széksorokból újabb embereket kap fel és sodor magával a forgószél. Mert ahogy fogyunk, egyre könnyebben és hevesebben süvít át közöttünk a szél, s viszi magával az eddigi fogadkozókat, mindmáig fogódkodóinkat. És nem is fogyatkozásunk tragédiája a legtragikusabb, hanem az, hogy itt és most, ezen a balkáni szelektől korbácsolt tájon a tragédiák – ahogy egyre fájdalmasabbakká válnak – egyre inkább törpülnek is. Pitiáner kis tragédiák csálnak könnyet a szemünkbe, az például, hogy eltörött egy bögre, kiömlött a tej. A halálfélelem, a távozók fájdalmas hiánya, a gyógyszerek nélkül viselt nyavalyák gyötrése még adhatna talán némi előkelő mázt a könnyekhez és a szenvedéshez, adhatna valamiféle tartást, amikor gyászosra vett, visszafogott hangon, szordínósan felpanaszoljuk a bennünket ért méltánytalanságokat, de azt, hogy egy cserepeire hullott bögrébe, tócsává szélesülő reggeli tejadagba hogyan sűrűsödhet életünk minden tragédiája, azt senki sem tudja megérteni, csak mi, itt és most.

Haraggal és részrehajlással, bizony, mert tegnapi jugoszlávságunk, európai-ságunk, kozmopolitizmusunk, nagyvonalúságunk és szellemi szabadságunk tulajdonosaiból mára liliputi drámák szereplőivé váltunk, liliputi „szellemi nagyságok” akarják ügyeinket intézni; percemberkéik oktatnak ki, mit kell hinnünk,

tennünk, gondolnunk; konjunktoralovagok jelentik ki: felvállalták helyettünk a sorsunkat, és – intézik is, folyamatosan. S eközben magunkra hagyatva, magunkban motyogva körbejárunk kínzó gondolataink szűk ketrecében, s úgy érezzük, azzal a csorba bögrével együtt minden összetört bennünk és körülöttnünk.

Harag és részrehajlás nélkül? Rokon- és ellenszenv nélkül? Aligha fog menni, ha másért nem, hát azért, mert évek folyamán lassanként belefárad az ember (a gondolkodó) a középszer fülhasogató lármájába, a folyamatos kontraszelekciók újabbnál újabb díszpéldányaiba, akik feladatuknak érzik elmagyarázni azoknak, akik itt évtizedekig tettek – becsületesen – a dolgukat, hogy sem ők, sem munkáik nem érnek semmit, hogy itt és most mindent újra kell kezdeni, mindent át kell értékelni, merőben más értékrendet kell felállítani. Amelyben – nyilván – tettek és munkák nélkül is az új kor új emberének kovácsai kapnak majd helyet. Vadonatúj nemzeti Makarencók. Mert ez a legújabb kori történelem szemmel láthatóan velük kezdődött. Hogy közben mindenünk, amink volt, egy szálig elpusztult, és tönkrement? Seabaj. Spongyát reá!

Ebben a konsternációban csak a legnagyobbaknak, a kivételeseknek adatott meg, hogy hideg fejjel, józan logikával mérlegetjenek, tervezzenek. Az írott szó gyalogjainak gondolatait érzelmeik irányítják, nyilván ezért is kerülnek le oly könnyen a szellemi sakkjátszmák csatateréről. Mert képtelenek megérteni a manapság egyre gyakrabban tapasztalt minőségáldozatok céljait és igazi értelmét. Lévéen, hogy az ígéretek szerint ezek a minőségáldozatok a távoli, ma még elképzelhetetlen jövőben hozzák meg gyümölcseiket. Hogyisne! Mi meg addig halkan és udvariasan kihalunk tehetségünkkel vagy tehetségtelenségünkkel, kisebb-nagyobb teljesítményeinkkel, nagy horderejű alkotásainkkal vagy szerény kis elaborátumainkkal egyetemben. A fő, hogy nemzeti ideológusaink megmaradjanak, bizonyítékául annak, hogy mi is léteztünk valaha.

Valóban liliputi méretű és jelentőségű ez a mi körülbelül háromszázezer szereplőt mozgató, földszintes tragédiánk. S az benne a legszomorúbb, hogy még csak az újdonság erejével sem hat. Kiírt téma, körüljárt cselekmény, lerágott csont. Az irodalom több évezrednyi történetében nagy és közepes írók félelmetes hadserege foglalkozott vele. Félő, hogy mi nem fogjuk tudni olyan tömören, megrendítően, naturalisztikusan, utópisztikusan, ironikusan vagy posztmodernül megírni, mint ahogyan megtette előttünk Orwell és Hrabal, Camus és Kundera, Szolzsenyicin és Kafka. Meg mindazok még, akikről itt nem esett említés. Nyilván azért, mert mi itt túlságosan közléről szemléljük azt, ami velünk történik. Behajol az ablakon a szomszédasszony, és sírva kérdi: „Most mondja meg, mi lesz velünk?” Egy nagyító-torzító tükörbe nézünk: az arcvonások eltorzulnak, az óriásira nőtt szem mintha ki akarna folyni, a száj szegletében a gond ráncai kanyonok mélységét idézik. Mi lesz velünk? Előbb-utóbb nyilván kihalunk, mint az etruszok. Európaiságunkkal, kozmopolitizmusunkkal, azokkal a fenénagy akarásainkkal együtt. Maradnak azok, akiknek a nyájszellel megfelel. Mások lesznek majd; ha feltámadnánk, nem ismernénk

rájuk és bennük önmagunkra. Ha a tragédia karnyújtásnyira van, lehetetlen megelni benne a tiszta irodalom magaslatait. A fennkölséget. Nyúlunk-torzulunk, szembenézünk anyánk nyűszítő réműlettől elferdült arcával: „Kislányom, mi lesz velünk?” Most mit mondhat az ember, ha tudja, hogy ő fél évszázaddal ezelőtt már átélte egyszer egy félliternyi tej kiömlésének súlyos tragédiáját. Mit mondhat az ember azoknak, akik a mindennapi „pótolhatatlan” veszteségek mérföldkövei mellett gyalogolnak a véget nem érő szürkeségbe? Hogy Kafka, Orwell, Szolzsenyicin, Camus és Kundera már írt erről? S hogy az igazi művészetben nincs happy end? Legyen az ember pitiáner illúzióromboló a nagy illúziógyártók árnyékában? Abba döglünk bele, hogy egyesek néhány éve itt illúziókkal etetnek bennünket.

Mit kellene, mit lehet tenni? El kell ismét olvasni Camus-t. A pestis korszakát éljük, vesztésgár alatt. Egyenként feltűnnek a színen egy pestises, körülfűrt világ tipikus és atipikus figurái. A bűnözők, csalók, nyereszkesedők, akik ebben a közegben úgy érzik magukat, mint hal a vízben. És biztonságuk, szabadságuk a kór, a járvány végéig tart, addig, amíg a jogrend felbomlása is. Mindenki más a maga egyéni módján szenved meg a kikerülhetetlen bajt, s ki-ki a maga egyéni módján igyekszik egyfelől túlélni, másfelől segíteni. A camus-i modellek változatosak. Lehetünk Grand-ok, akik egyetlen tökéletes mű megalkotására teszik fel egész életük. Még csak egy mondat van meg, s abban szinte minden szót egy szebbre, tökéletesebbre kell majd felcserélni, de a lassan elfolyó idő ad még némi lehetőséget a csiszolásra: „Egy szép májusi reggel egy karcsú amazon káprázatos pej kancáján ülve végiglovagolt, virágok között, a Bois fásorain . . .” Majdnem jó, talán csak „az egy szép” nem a helyes kifejezés . . . (A tökéletes lehet felesleges, de a tökéletlen egészen biztos, hogy káros. Az akármilyen színház nem helyettesítheti a színházat, a bármilyen iskola az iskolát, a csak legyen napi- és hetilap a jó és szükséges sajtót, az akármilyen, csak könyv legyen az irodalmat és tudományos munkásságot.)

Lehetünk persze Rieux doktor, aki szerint a pestis elleni küzdelemnek egyetlen módja van, a becsületesség. „Nem tudom, általában mi. Az én esetemben azonban tudom, az, hogy csináljam a mesterségemet.” A sakkjátszmák gyalogjainak becsületes taktikája ez. Világot megváltani nem lehet vele, de néhány apróságon javítani, azt igen.

És lehetünk, persze, Tarrou-k is, akik egész életüket a pestis elleni küzdelemnek szentelik, s kezdik a küzdelmet önmagukkal, mert: „. . . mindenki magában hordja a pestist, mert senki, de senki a világom nem érintetlen tőle. És hogy szakadatlanul ügyelnünk kell magunkra, nehogy egy önfeledt pillanatban másnak az arcába leheljük, és ráragasszuk a fertőzést.”

Tarrou rájött az igazságra: „. . . az emberek szerencsétlensége onnan ered, hogy nem világos a nyelv, amelyen beszélnek. Elhatároztam akkor, hogy világosan beszélek és cselekszem, s így majd a helyes útra térhetek . . .” Igen, világos beszédre itt és most nagyobb szükség van, mint valaha. A pestis még dühöng Oran falai között.

„Sok új moralista a mi városunkban azt hirdette ekkor, hogy nem használ itt semmi, s a legjobb meghunyaszkodni. Bármit válaszolt is erre Tarrou vagy Rieux vagy a barátai, a következtetés mindig ugyanaz volt, amit előre tudtak: így vagy úgy, de küzdeni kell és nem meghunyaszkodni. Egyetlen kérdés létezett: a lehető legtöbb embert megóvni a haláltól, s attól, hogy végleg elszakadjanak egymástól. Ennek csak egyetlen módja volt: megküzdeni a pestissel. Ez az igazság nem volt csodálatra méltó, csak következetes” – így Camus. És az igazság az, hogy itt és most sincs másképp. Az értelmiség, elsősorban a csúcserntelmiség feladata a küzdelem. De nem a percmemberkék, nem Liliput „szellemi óriásainak” a feladata. Hanem azoké, akik eddig is, ezután is tették/teszik a dolgukat. Ha másként nem, hát rieux-i becsületességgel.

Csoóri Sándor, a költő-politikus egy megrendült pillanatában a magyar értelmiség szereptévesztéséről, önnön politikusi/emberi/lelkiismereti drámájáról vallva azt írta: „Kik voltak a gyűlölség-meggyökereztetésének a misszionáriusai? Sajnos mi voltunk, politizáló magyar értelmiségiek . . .”

Vannak ennek a gyűlölség-meggyökereztetésnek misszionáriusai, politikuserntelmiségi képviselői itt, a mi tájainkon is. Persze nagyságban és jelentőségben e térdig érő vajdasági tájra méretezve. Mit tudnék üzeni nekik? Nem eredeti gondolatokat, hanem Szigethy Andrásnak a Csoóri-vallomásra írt s a *Népszabadságban* megjelent eszmefuttatásának egy töredékét. Hisz itt és most mi magunk is csak töredék vagyunk:

„Nem csúsztatni kívánok, és nem mentegetni olyan bűnöket vagy bűnösöket, amelyeket és akiket a jogállamiság mintája és elvei szerint el kell érnie az igazságszolgáltatásnak.

Csupán jelezni szeretném, hogy a rossz típusú igazságkeresés, a múlt bűneinek politikai célú felhasználása egyrészt elfordította és elfordítja a jövő kritikus elágazási pontjainak helyes értelmezése, elemzése és ebből következően a megoldás módozatainak keresése felől az erre hivatott politikai műhelyeket. Továbbá a felparcellázott és visszamenőleg kisajátított, egyirányúsított múlt akarva-akaratlanul is tudathasadásos állapotot gerjeszt a lakosság nem csekély hányadában . . .” Tegyük hozzá: tájainkon a szkizofréniába kergetett értelmiségiek egy nagyobb hányadában is.

Attól tartok, nagyon távol vagyunk mi még a kíméletlen politikusi-értelmiségi lelkiismeret-vizsgálatoktól is, az önbírálattól is, a kétszer kettő józanságtól is. De ha ki-ki lépne arrafelé egyet, lassanként azért csak sínre kerülénk.

Addig azonban csak rendhagyó gondolatokra s rendhagyó írásokra futja. Amelyekben a mottó – rendhagyó módon – az írás végére csúszik, valahogy így:

Mottó: „Prágában a Vencel téren egy ember áll és hány. Valaki egy pillanatra megáll mellette, szomorúan bólogat, és azt mondja: – Ó, ha tudná, mennyire megértem magát . . .” (Kundera: A nevetés és a felejtés könyve)